

Vita

Gondolatok a balatoni építészetről

Írásom legelején le kívánom szögezni, hogy annak tartalma egyszerű magánvélemény, csupán afféle személyes morfondírozás. Mint a sors kegyelméből a Balaton mellett élő, tervezőként és főépítészként is tevékenykedő, hazáját szerető ember vetem papírra azokat a szavakat, amiket a Tó és környezete iránt érzett felelősség mondat velem. Mondandóm szándéka szerint nem aggodalmaskodás, hanem elsősorban féltés és gondolatébresztés.

Mindjárt az elején sokakban felmerülhet a kérdés: Létezik-e egyáltalán „balatoni” építészet? Ha igen, mitől nevezhető annak? Mondhatnánk egyszerűen, hogy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzeten belül található –megöröklött és ma is folyamatosan bővülő – épületek és épített környezeti elemek gyűjtőfogalma, de ennél sokkal többről van szó. Számomra ez inkább földrajzi határokkal egész pontosan nem is, vagy csak önkényesen lehatárolható, nehezen megfogalmazható, de egységesen érzékelhető szellemi terület, mely leginkább az épített környezet tájhoz és vízhez való viszonyában érhető tetten. Egy olyan élő entitás, mely az itteni tájba belesimuló épített örökség organikus szemléletét érzékeli, tiszteli, és belőle táplálkozik – nem okvetlenül a stílárius elemek síkján, sokkal inkább a szemléletében, viselkedésmódjában. Ez alatt valami olyasmit értek, aminek a háttérben ott van a szakralitás, mint Egry József vagy Udvardy Erzsébet festészetében, Jankovics Tibor badacsonyi Szent István kápolnájában.

Anélkül, hogy az elődeinktől örökölt értéket sorra számba venném –amihez nem is lennék eléggé szakavatott – a közember szemével is nyilvánvalóak azok a táji makro-és mikro elemek, amikhez ragaszkodni érdemes. A történelmi korokban ez soha nem is volt kérdés, annál is inkább, mert a tónak akkor még csak kifejezetten

táji-természeti és klimatikus szerepe volt, mivel a mai értelemben vett „használati” értéke csak a reformkor óta létezik. Ekkor fedezik fel a Balatont, mint turisztikai vonzerőt, mely innentől kezdve fokozatosan és megállíthatatlanul az ország egyik kiemelt reprezentánsa, „kiállítási tárgya” lesz, az ehhez óhatatlanul kapcsolódó előnyökkel és gondokkal. Előnyökkel, ami az ismertséget, az odafigyelést, a gondoskodást jelenti, és a – többnyire magunk okozta – problémákkal, amiket az azóta eltelt időszakban számos esetben megtapasztalhattunk. Ha a Balaton története történelem az ország történelmében belül, akkor itt is igaz, hogy tanulhatunk az elmúlt idők eseményeiből. Az ember mint felfedező, gondolkodó, kísérletező lény, sokszor olyan dolgokba is beleavatkozik, amelyek kapcsán kompetenciája nem egyértelmű, s a tanulságok többnyire csak utólag levonhatók.

Még mielőtt a konkrét építészeti kérdésekre rátérnék, egy-két példa jut eszembe a tó mint élő organizmus életébe történő beavatkozásainkról: a Kis-Balaton lecsapolása, majd ügyes-bajos visszaállítása, az állandó küzdelmeink azzal a problémával, hogy mi az „ideális” vízszint, ahelyett, hogy kezdetek óta elfogadtuk volna, hogy a tó pulzál és lüktet, és ezért botorság körbebetonozni és közvetlenül a sekély partra építeni. Aztán itt vannak a meggondolatlan, és most már visszacsinálhatatlan feltöltések, a beton partvédő művek, a stégek, a kikötők és folytathatnám. Természetesen nem azt akarom ezzel a felsorolással sugallni, hogy minden beavatkozás rossz, a fejlesztések szükségtelenek. Jó példa és az egyik legfontosabb fegyvertény a tó körüli településeken a csatornázás – immáron majdnem teljes körű – kiépítése. Persze minden esetben a lehető legjobb tudásunk szerint modellezzük, véleményezzük, szakértjük a várható következményeket, de többnyire bebizonyosodik, hogy látásunk homályos, a tudásunk véges, eszközeink pedig korlátozottak – még a legtisztességesebb szándékok mellett is. A Balaton pedig – Istennek hála – ezt mind kibírta.

A történeti épített örökség:

Az épített környezet kérdésköre térben és időben egyaránt igen összetett és szerteágazó. Ezen belül kiemelt jelentősége van azoknak az elődeinktől megörökölt épületeknek és építményeknek, melyek szervesen hozzátartoznak a tájhoz és annak használatához. A helyileg védett épületek listája – és itt nem csak a műemlék és műemlék jellegű épületekre gondolok – tudomásom szerint településenként kellően tudatosított, nyilvántartott, és települési értékén kezelt állomány. Ezeket az értékeket – a helyi önkormányzatiság működése óta különösen – a helyi állandó és üdülónépesség egyetértése, figyelme övezi, az egészséges helyi öntudatot erősítve. Ez különösen a kisebb településeken, a falvakban érvényesül hatékonyan.

Ezzel szemben vannak a közelmúltból szomorú városi tapasztalataim arról, hogy a helyi védettség alatt álló épületről az ingatlanfejlesztői érdekek mentén lekerült a védettség, s az épület helyén társasház épül. Ezekről az esetekről a közvélemény sajnos már csak akkor értesül, amikor már folyamatban van a bontás, tiltakozni lehet ugyan, de már késő, a folyamat már nem megállítható. Elvileg helyreállítási kötelezettség még létezhetne, de a visszaépítés már nem az eredeti értéket képviseli. Többször tapasztaltam, hogy a helyileg védett épület, mely még a privatizáció során került magánkézbe, folyamatosan változtatja gazdáit, de egyik tulajdonos (általában vállalkozás) sem tesz legalább az állagmegóvás érdekében egyetlen lépést sem. Pedig eleinte csak a törött cserepeket kellene időben pótolni. A végén az éppen aktuális tulajdonos szétárja a kezét: már nincs mit tenni, az épület menthetetlen. Ez a sokszor átlátszó és tetten érhetően tudatos, etikátlan mentalitás ráadásul csak a történetileg jelentős épületek esetében szúr szemet a közvéleményben.

Természetesen az is előfordul, hogy semmiféle rossz szándék nincs a háttérben, de egyfajta rendszerhiba következményeként hagyjuk pusztulni komoly értékeinket. Teljesen érthetetlen számomra például a Szántódpusztán található műemlékegyüttes sanyarú sorsa. Személyesen is érintett vagyok, hiszen kezdő építésként részt vettem a 80-as évek derekán a SIÓTOUR égisze alatt végrehajtott mintaszerű teljes felújításban.

Az elkészült felújított együttes unikális színfolt volt a balatoni turizmus – az akkori kor igényeihez illeszkedő – kínálati palettáján. A privatizációs folyamat során az idegenforgalmi cég megszüntetésével Szántódpuszta „elfelejtődött”. Egy másik megyében található intézmény kezeli, a rendszeres karbantartásra így nem jut figyelem, pusztul, szemmel láthatóan ebek harmincadjára került. Miért hagyjuk? Ez a bánásmód méltatlan magához az örökséghez, az előző felújításba fektetett mérhetetlen energiához, elődeink áldozatos munkájához, de önmagunkhoz és mindenekelőtt a Balatonhoz is.

Olyan esetről is tudok, amikor olyan építészettörténeti szempontból ugyan nem jelentős, de mégis komoly műszaki értéket, épületvolument és a település szempontjából érdemi közösségi potenciálokat magában hordozó épületegyüttes kerül pillanatnyi érdekek nyomására elbontásra, amivel azelőtt rövid idővel az érintett település még ország-világ előtt büszkélkedett. A helyi védettség csak annyira erős, mint a közakarat; egyik napról a másikra, megfelelő lobby-tevékenység után egyetlen testületi határozattal levehető bármelyik épületről a közvélemény megkérdezése nélkül. Ezen a helyi szabályozás szigorítása valamit talán segíthetne, de ezzel párhuzamosan meg kellene keresni azokat a pozitív ösztönzőket, melyek a meglévő épületek megtartása és felújítása irányába tudják a tulajdonosokat befolyásolni, érdekeltté tudják tenni őket ebben.

A mai épített környezet

A Balaton-menti települések egyik jellemzője, hogy a településközpontok a víztől távolabb és többségében magasabb térszínen alakultak ki. Ezek mellett, ezektől függetlenül jöttek létre később az üdülőtelepek lent a vízpart közelében. (A kettő között többnyire ott a vasút, ami az óta is kettévágja a településeket. Sajnos ezzel sok nemzedéken át együtt kell élnünk, mivel a déli vasútvonal rekonstrukciója elmulasztotta azt a lehetőséget, hogy ezt jövőbe mutató módon kezeljük.)

A történeti településközpontok jellemzően falusias karakterű beépítése erős kötöttségeivel, határozott formavilágával minden jogszabálynál jobb őrzőnek bizonyult: a falukép ott is viszonylag épen megmaradt, ahol az állandó öslakosság már teljesen kicserélődött, sőt az üdülőlakosság helyi kötődését éppen a markáns településkép

erősíti. Itt az új tulajdonosi rétegben jellemzően meg sem jelent az üzleti szellem, az értékeket felismerve többnyire saját használatra újították fel vagy modernizálták a meglévő házakat.

Az üdülőterületeken ezzel szemben elég vegyes beépítés alakult ki az idők folyamán. Itt már eleve tervezett utcavonalak és telekosztások határozták meg a település struktúráját, ami a jobbra organikusán kifejlődött településmagokhoz képest kevésbé élménygazdag környezetet eredményezett. Gondoljunk csak arra, hogy a balatoni bringakörút lélektanilag legnehezebb szakaszait a déli part elnyújtott üdülőterületeinek nyílegyenes utcáin való végigtekérés jelenti. E településrészek kialakulása a történelmi események miatt időben is elhúzódtott, s jól érzékelhető, hogy közben az igények, az anyagi lehetőségek, az építési előírások és az építésmódok is időről-időre megváltoztak. Ennek eredményeképpen igen vegyes utcaképek, egységesnek és rendezettnek semmiképpen nem nevezhető beépítési vonalak alakultak ki. Ezeket aztán a későbbiekben nagyon nehéz bármiféle szabályozással úgy kézben tartani, hogy valamiféle harmónia irányába hassanak. Ezért a látélet nem túl biztató.

Minden időszaknak megvoltak az előremutató, építészeti minőséget képviselő, követésre méltó épületei, de ezek kisebbségben vannak a mellettük rendre nagy számban megjelenő karakter nélküli, jellegtelen házakkal szemben. Ezzel sem lenne baj, ha ez utóbbiak tekintettel vannak egymásra és nem versengeni akarnak. Sajnos azt tapasztalom, hogy a rendszerváltozás utáni években a ránk szakadt szabadság okozta eufória kódében mindenféle tájidegen, a világban itt-ott látott tévedés megvalósulhatott. Ennek oka sok mindenben kereshető: benne van a vizuális kultúra alapoktatásának hiánya, az ebből eredendően gyenge lábakon álló közizlés, az előző évtizedek „abból építünk, ami beszerezhető” kényszerének utóhatása, a hirtelen kinyílt világból ránk ömlő szüretlen vizuális információáradat éppen úgy, mint a felkészületlen szakmai, jogi és közigazgatási környezet. Hirtelen túl nagy lett a szabadság, s ahogy a boltok polcain megjelentek az addig csak ritkán látott külföldi termékek, úgy jelentek meg sorra az épített környezetre fittyet hányó, önmegvalósító, aránytalan és túlbujánzó

formavilágú magánházak és nyaralók. A helyzet ebből a szempontból súlyosbította, hogy míg a korábbi évtizedek szerény anyagi lehetőségei között meggondolta az ember, hogy a nyári szabadság eltöltésére szolgáló kis lakra csak éppen a legszükségesebbet költse, addig most egyszerre a nyaralóépítés üzletág lett, megjelent a turizmusipar. Sorra épültek a telekosztásból adódó beépítési lehetőségek határait feszegető, már rég nem a valós saját igényekre méretezett épületek. Belső zűrzavarunk és léptékvesztésünk manifesztálódott a hétvégi házas övezetekben is, a beépítések a maximális, a zöldfelületek a minimális határra zsugorodtak. Utóbbiak a használatba vétel után sorra el-eltűnedezték, hiszen a fizetővendégnek kellett a burkolt parkolóhely, a vendéglőnek a nagyobb terasz, ami aztán előbb ideiglenes, majd végleges lefedést kapott. Folytatni felesleges, mindannyian ismerjük ezeket a jelenségeket, hiszen a szemünk előtt zajlottak. Amin nem lehet segíteni: az akkor megtörténtek eredménye sokáig itt marad a szemünk előtt. Az építészet a társadalom lenyomata az utókor felé, jó és rossz minőségében egyaránt.

Azt gondolnánk, hogy az azóta eltelt több mint 20 év során kitisztultak a körülmények, helyrerázódott az életünk, normalizálódott a helyzet. Sajnos nem ez történt. Mint gyakorló építész, azt kell mondanom, a szakmagyakorlás a mai napig tele van bizonytalanságokkal, ami egy olyan lassú és tartós műfajnak, mint az építés, semmiképpen nem válik előnyére. Ezt különösen veszélyesnek látom egy olyan tájon, ami mára nyíltan és közismerten a befektetők egyik kedvelt célterülete lett. A természeti környezet, az értékes táj időközben pénzre váltható üzleti terméké, versenypályává változott – és ebben a versenyben elhomályosul a hosszútávra szóló egyensúly keresése, ami pedig a legfontosabb vezérlő elv kellene hogy legyen. Éppen abban látom a legnagyobb veszélyt, hogy minden általános jó szándék ellenében az egyes kisebb, szinte jelentéktelen esetekben felülkerekedik és érvényre jut az ember ezerszer megtapasztalt mértéktelensége. Ha pedig ezekből sok van, azt a táj óhatatlanul megsínyli. Aztán a természet majd beállítja az egyensúlyt, helyrebillen a mérleg, de ennek nagy ára van, s ezt nem kellene megvárunk.

Úgy vélem, nem célszerű ilyen helyzetben a lovak közé dobni a laza gyepelőt és nem ördögöl való az átgondolt, következetes, áttekinthetően megfogalmazott feltételrendszer felállítása és teljesítésének ellenőrzése, számonkérése. Mondom mindezt annak fényében, hogy jelenleg is folyik a *Balaton törvény* felülvizsgálata, ami fokozottan nagy odafigyelést, gondosságot igényel, hiszen kulcsszerepe van abban, hogy a Balaton környéke az előzőekben leírt problémák és negatívumok ellenére, azokkal együtt máig vonzó és békés táj tudott maradni, és remélhetőleg az lesz az elkövetkező generációk életében is. A teljesség igénye nélkül az „érted haragszom, nem ellened” szellemében néhány olyan jelenségre és elemre szeretném ráirányítani a figyelmet, ami talán közös gondolkodásra, hasznos cselekvésre indíthat mindenkit, aki elkötelezett a Balatoni régió építészete mellett.

Problémásnak látom, hogy az elmúlt 2 évben az építéssel kapcsolatos **jogszabályok** tömege változott meg, ami példátlan az európai összehasonlításban. Ez az építésben részt vevő valamennyi szereplőt erőteljesen elbizonytalanította, az építetető éppen úgy, mint a tervezőt vagy az építési hatóság képviselőjét. Fogalomzavarok, jogszabályok eltérő értelmezése, mit hova kell beadni és sorolhatnám. A gyakorló építész csak kapkodja a fejét, mintha az aszfaltos autópályáról hirtelen a murvás mellékútra terelnék, de tartania kell a tempót. Változott, de nem egyszerűsödött az eljárásokra vonatkozó jogszabályrendszer, nem is egyszer. Mindezeket nem panaszképpen mondom, de hát hova sietünk? Hogyan lehet egy évszázadokon túlmutató, rendkívül lassú, tartós, minden esetben egyedi prototípust létrehozó tevékenységre ráerőltetni a sorozatgyártott termékekre, az üzleti életre jellemző, azonnali döntéskényszereket? Lemaradnánk valamiről, ha mindezt módszeresen átgondolva, kisebb, a közember számára is áttekinthető lépésekben oldanánk meg?

Megtisztelő, hogy felnőttek tekintjük az építkezni vágyó polgárokat és az építész társadalmat, de hogyan állhat elő olyan helyzet, hogy ha csak átmenetileg is, de nem tudhatja egy Balatonparti település önkormányzata, polgármestere, főépítésze, hogy mi épül a közigazgatási határokon belül? Tisztelve a jogalkotók igyekezetét és szán-

dékait, nagyon sok nehézséget megelőzhetünk volna azzal, ha előbb készülnek el a Településképi Arculati Kézikönyvek, mint ahogyan eltörlésre kerül az először 160, aztán 300 m² alatti, először csak új, aztán már átalakított lakóházakra az építési engedélyezési kötelezettség. Vagy ha már építési engedély nem kell, legalább a kedvező településképi vélemény feltétel legyen.

A balatoni települések esetében különösen fontosnak tartom kihangsúlyozni a *települési főépítések* szerepét. Kitartó, következetes és türelmes munkával, a tervező kollégák empatikus megnyerésével, finom kritikával és segítő szakmai javaslatokkal tudják elbillenteni egy-egy hely jövőjét élhetőbb irányba. Hogy csak néhányat említek, jó példaként állhatnak előttünk Balatonfüred, Csopak, Révfülöp, Balatonboglár, Badacsony vagy Tihany főépítészei, akiknek eredményes tevékenysége önmagáért beszél.

Komoly hiányosságnak, téves döntésnek tartom a *Balaton Tervtanács* megszüntetését. Híszem és vallom, hogy ha már a jelentősebb volumenű beruházások tervezői nem építészeti tervpályázatokon kerülnek kiválasztásra (ami ösztársadalmi szempontból optimális volna), akkor legalább legyen egy szakmai szűrő, ami a „több szem többet lát” elve mentén segíti a tervező kollégákat. Hasznos személyes tapasztalataimról is beszélhetek, mint az egykori tervtanács tagja, más esetekben pedig mint a tervet a rangos szakemberekből álló zsűri előtt bemutató tervező. Tanúsíthatom, hogy minden bírálat és vélemény a magasabb színvonalú építészeti minőség és az érzékeny tájba illesztés irányába hatott. Remélem és meggyőződéssel javaslom e hasábokon is a Tervtanács újbóli felállítását és működtetését. Ez mindannyiunk és a Balaton térség egészének érdeke.

Végezetül egy személyes tapasztalatomat szeretném megosztani az olvasóval. Volt alkalmam egy ideig Ausztriában dolgozni, a Salzkammergut vidékén. Ott azt tapasztaltam, hogy teljesen természetes, hogyha tele a szálloda, akkor a vendégnek a szomszédot ajánlják, sőt ott helyben felhívják és beszélnek az érdekében. A konkurenciával. Szinte minden vendéglátóhely asztalán ott vannak a szórólapok a környék látnivalóiról, a szabadidős programokról, a látogatásra érdemes helyekről. A konkurens éttermekről is. Azt hi-

szem, van mit tanulnunk ebből. Verseny helyett összefogást, mert az csak hasznunkra válhat.

A szép táji környezet csupán a kalandvágyó vakmerőké marad, ha nincs meg hozzá a biztonságot adó infrastruktúra. És a szép épített környezet, a gondozott kertek, a tiszta közterek, a rendezett parkok és vízpartok, az árnyékos teraszok, a kellemes ücsörgők és sétányok is csak eszközök,

de kevesek önmagukban. A mégoly gyönyörű környezeti háttérrel a közérthető tájékoztatás, a vízen sikló vitorlások, a finom illatok, a jó ételek, a zamatos borok, de mindenekelőtt a kedves emberek töltik meg élettel.

Mindettől együtt (lehet) jó hely a Balaton!

RIPSZÁM JÁNOS